

MEHNAT IQTISODIYOTI VA INSON KAPITALI

<https://laboreconomics.uz/>

YANGI O‘ZBEKISTONDA AHOLI TURMUSH DARAJASINING TAHLILI

Jo‘rayeva Shahlo Uchqun qizi

TDIU, “Inson resurslarini boshqarish”
kafedrası tayanch doktoranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada mamlakatimizda aholi turmush darajasini oshirish bo‘yicha qilinayotgan islohotlar keltirilgan, shuningdek, aholi turmush darajasi ko‘rsatkichlari tahlil qilingan va aholi turmush darajasini yanada yaxshilash bo‘yicha taklif va tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: aholi turmush darajasi, aholining umumiy daromadlari, turmush darajasi ko‘rsatkichlari, aholi jon boshiga daromadlar, aholi umumiy daromadlarining real o‘sishi, iste‘mol, iste‘mol savatchasi.

АНАЛИЗ УРОВНЯ ЖИЗНИ НАСЕЛЕНИЯ В НОВОМ УЗБЕКИСТАНЕ

Джураева Шахло Учкун кизи

ТГЭУ, кафедра "Управление человеческими ресурсами"
базовый докторант

Аннотация: В данной статье анализируются проводимые в нашей стране реформы по повышению уровня жизни населения, а также показатели уровня жизни населения и даются предложения и рекомендации по дальнейшему повышению уровня жизни населения.

Ключевые слова: уровень жизни населения, совокупный доход населения, показатели уровня жизни, доход на душу населения, реальный рост совокупного дохода населения, потребление, потребительская корзина.

ANALYSIS OF THE STANDARD OF LIVING OF THE POPULATION IN NEW UZBEKISTAN

Jurayeva Shahlo Uchkun kizi

TSUE, “Human resources management” department,
basic doctoral student

Abstract: This article analyzes the ongoing reforms in our country to improve the standard of living of the population, and shows indicators of it. The article also provides

suggestions and recommendations for further improving the standard of living of the population.

Keywords: standard of living of the population, total income of the population, indicators of the standard of living, income per capita, real growth of the total income of the population, consumption, consumption basket.

Kirish

Bugungi kunda dunyodagi barcha mamlakatlar oldida turgan muhim maqsadlardan biri aholi turmush darajasi va sifatini oshirish, ta'lim, ijtimoiy ta'minot va sog'liqni saqlash tizimini rivojlantirish, barkamol avlodni tarbiya qilish hamda hududlarda ekologik vaziyatni yaxshilashdir. Shuningdek bizning mamlakatimizda ham inson qadri va turmush tarzini yaxshilash muhim vazifalardan biridir. Bejizga Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoev 2023-yilga «Insonga e'tibor va sifatli ta'lim yili» deya nom bermadilar, shuningdek 2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi hamda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlis va O'zbekiston xalqiga Murojaatnomasida "...aholining hayot darajasini yanada yuksaltirish, ta'lim sifatini ilg'or xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish, barqaror iqtisodiy o'sishga erishish hamda kambag'allikni qisqartirish borasidagi islohotlarimizni yangi bosqichga olib chiqish kerak", – deya ta'kidlab o'tdilar[1]. Davlatimiz rahbari tomonidan berilgan topshiriqlarning barchasida xalq manfaati va mamlakatni har tomonlama rivojlantirish masalalari ustuvorlik kasb etadi, ayniqsa davlatimiz rahbarining yoshlarga e'tiborni kuchaytirish, yosh avlodni madaniyat, san'at, jismoniy tarbiya va sportga keng jalb etish, ularda axborot texnologiyalaridan to'g'ri foydalanish ko'nikmasini shakllantirish, kitobxonlikni targ'ib qilish, xotin-qizlar bandligini ta'minlash masalalariga muntazam e'tiborlari kun sayin ortib bormoqda. Zero, yoshlar ertamiz vorislari, kelajagimiz egalari va turmush darajani oshirishdagi aholi qatlamining asosiy qismidir. Shu bois ham ularni har tomonlama qo'llab-quvvatlasak arziydi. Aholi turmush darajasini tahlil qilishning turli usullari mavjud bo'lib, biz ushbu maqolada statistik ma'lumotlarga tayangan holda respublikamiz aholisi turmush darajasi va farovonligini ilmiy jihatdan tahlil qilamiz, xulosa va takliflar havola etamiz.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

So'ngi yillarda mamlakatimizda aholi daromadlarini ko'paytirish, ta'limga e'tibor va sog'liqni saqlash xizmatlarining sifatini oshirish, uy-joy bilan ta'minlash tadbirlari keng ko'lamda amalga oshirilmoqda. Bu ishlarning mohiyati Prezidentimizning ma'ruzalari va murojaatnomalarida batafsil yoritib berilmoqda. Mazkur tadbirlarning natijasi bugungi kunda odamlarning turmush darajasi ijobiy tomonga o'zgarishi orqali namoyon bo'lmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoev "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi"da "Inson qadrini yuksaltirish va erkin fuqarolik jamiyatini yanada rivojlantirish orqali xalqparvar davlat barpo etish"ni maqsad qilib qo'yanlari aholi turmush darajasi oshishiga davlat siyosati darajasida ahamiyat berilayotganligidan

dalolatdir[2]. Mazkur tadbirlarning natijasi bugungi kunda odamlarning turmush darajasi ijobiy tomonga o'zgarishi orqali namoyon bo'lmoqda.

Biz avvalambor, aholi turmush darajasiga ta'rif beradigan bo'lsak, bu kishilarning moddiy va madaniy-maishiy ehtiyojlari qondirilishi hamda ijtimoiy turmush sharoiti yaxshilanib borishi singari tushunchalarni o'z ichiga oladi. Iqtisodchi olimlar tomonidan aholi turmush darajasiga turlicha ta'riflar va qarashlar mavjud. A.Smit, R.D.Erenberg [3], P.Samuelson [4] kabi iqtisodchi olimlar aholi turmush darajasini nazariy va uslubiy tadqiq qilishgan. Ye.P.Shpakovskaya “Aholi turmush darajasi bu inson faoliyatining, eng avvalo, real ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar yig'indisini ifodalovchi murakkab va ko'p qirrali kategoriya bo'lib, ijtimoiy taraqqiyotning muhim tavsifi hisoblanadi”, – deb ko'rsatadi [5]. Mamlakatimiz iqtisodchi olimlari tomonidan ham aholi turmush darajasi o'rganilgan va turlicha ta'rif berilgan. Masalan, iqtisodchi olim, akademik Q.X.Abdurahmonovning ta'rifiga ko'ra, turmush darajasi – bu aholi farovonligining, ne'matlar va xizmatlarni iste'mol qilishning darajasi, inson asosiy hayotiy ehtiyojlarining qondirilishi miqdoridir[6]. A.V.Vahobov, X.S.Muxiddinov, B.B.G'oyibnazarov kabi iqtisodchi olimlar ham o'z ilmiy izlanishlarida aholi turmush darajasini tahlil qilganlar.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqotni yoritishda bir qancha iqtisodchi olimlar olib borgan ilmiy izlanishlar, internet manbasi ma'lumotlar bazasidan olingan ilmiy va statistik ma'lumotlar asosida yig'ilgan ma'lumotlar iqtisodiy-matematik va statistik tahlil qilindi. Shuningdek, olib borilgan tadqiqotda monografik tahlil, analiz va sintez, tanlama usul, induksiya va deduksiya, ilmiy abstraksiyalash usullari qo'llanildi.

Tahlil va natijalar

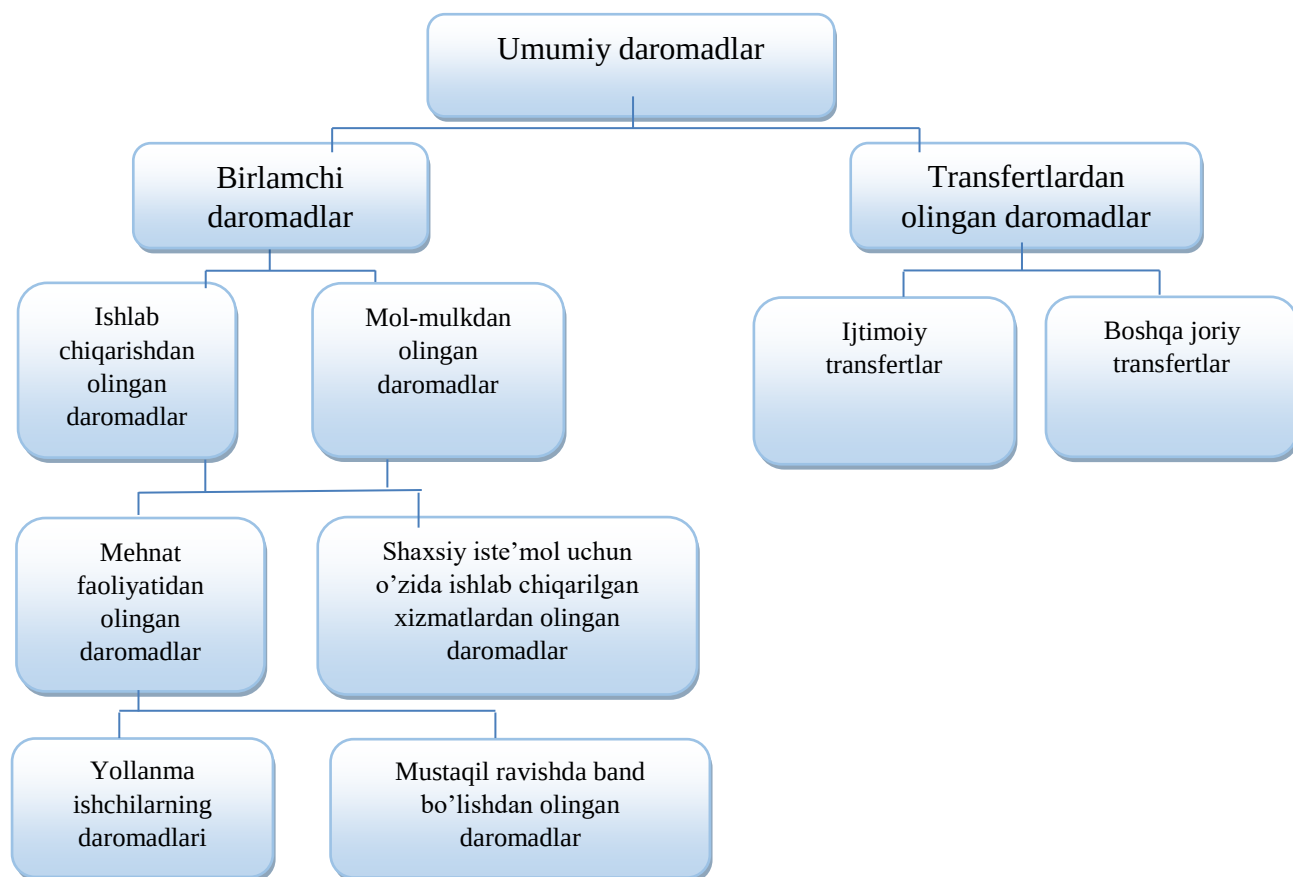
Aholi turmush darajasi tushunchasi ko'p qirrali bo'lib, uni tavsiflaydigan bir qancha ko'rsatkichlar hisoblab chiqiladi. Aholi turmush darajasi asosiy ijtimoiy-iqtisodiy ko'rsatkichlarini: aholi pul daromadlari va xarajatlari, uning tarkibi va foydalanilishi; daromad bo'yicha aholini taqsimlash to'g'risidagi ma'lumotlar ifodalaydi. Odatda aholi turmush darajasi quyidagicha tasniflanadi:

- to'kin-sochinlik (inson barkamol rivojlanishini ta'minlovchi ne'matlardan to'liq foydalanish imkoniyati);
- me'yorli daraja (inson jismoniy va intellektual qobiliyatlarini takror hosil qilishini ta'minlovchi ilmiy asoslangan oqilona iste'mol darajasi);
- kambag'allik (iste'mol jarayonida moddiy ne'matlardan ularning quyi chegarasi doirasida foydalanish imkoniyati);
- qashshoqlik (moddiy ne'matlardan biologik mezonlar asosida minimal darajada foydalanish). 1960-yilda BMTning ishchi guruhi global miqyosda turmush darajasini aniqlash va o'lchash tamoyillari haqida hisobot tayyorladi va turmush darajasi ko'rsatkichlarining oxirgi versiyasi 1978-yilda ishlab chiqilgan va 12 ta asosiy yo'nalishni qamrab olgan bo'lib, bular aholi jon boshiga to'g'ri keladigan YaIM, salomatlik, ovqatlanish, turar joy, uylardagi

mol-mulk, pulli xizmatlar, aholining madaniy darajasi, mehnat sharoitlari, dam olish sharoitlari, ijtimoiy ta'minot, ijtimoiy-maishiy vaziyat, daromadlar va sarf-xarajatlardir. Bugungi kunda ham mazkur tashkilot tomonidan dunyo aholisi turmush darajasini oshirish va kambag'allikdan aziyat chekayotgan mamlakatlarga ko'maklashish maqsadida qator ishlar amalga oshirib kelinmoqda. Jumladan, BMTning Bosh assambleyasida 2000-yilda qabul qilingan “Ming yillik rivojlanish dasturi” hamda 2015-yilda tasdiqlangan “2030-yilgacha mo'ljallangan Barqaror rivojlanish maqsadlari dasturi” bevosita dunyo mamlakatlari aholisini iqtisodiy-ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, shuningdek, ekologiya buzilishining oldini olgan holda, aholining salomatligini asrashga qaratilgan muhim tadbirlar sirasiga kiradi.

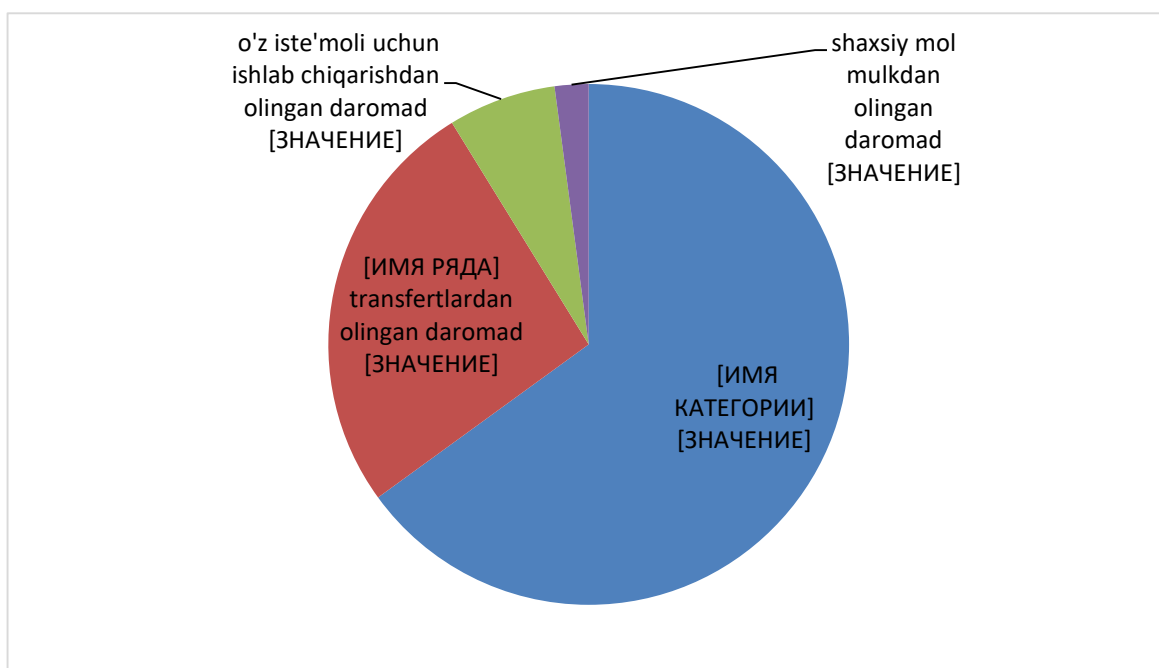
O'zbekiston BMTning qator tarkibiy tuzilmalari, xususan, Taraqqiyot dasturi bilan doimiy hamkorlikda ko'plab loyihalarni muvaffaqiyatli amalga oshirdi va bu jarayon uzluksiz davom etyapti. Xususan kichik va o'rta biznes uchun qulay shart-sharoitlar yaratishda hukumatni qo'llab-quvvatlash bo'yicha faoliyat olib borayotgani xalqimiz manfaatiga xizmat qilyapti.

So'ngi yillarda hukumatimiz tomonidan aholi daromadlari va turmush darajasini yanada oshirish, fuqarolarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash maqsadida amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar natijasida aholi jon boshiga to'g'ri keladigan daromadlar, ish haqi va pensiyalar izchil ravishda o'sib borgani yaqqol namoyon bo'lmoqda.

1-rasm. Aholi umumiy daromadlari tarkibi [7]

Davlat statistika agentligi ma'lumoti asosida O'zbekistonning 2022-yilda hududlarda aholining umumiy daromadlari ko'rsatkichlari tahlil qilindi. Aholi umumiy daromadlarini hisoblash – Milliy hisoblar tizimining xalqaro statistika standartlariga, Xalqaro mehnat tashkilotining tavsiyalariga, O'zbekiston qonun hujjatlariga asoslangan Davlat statistika qo'mitasi tomonidan ishlab chiqilgan metodik qo'llanma asosida amalga oshiriladi. 2022-yilning yanvar-dekabr oylarida O'zbekiston Respublikasining iqtisodiy holati raqamlarda ma'lum qilindi. Statistika agentligining ma'lumotlariga ko'ra, 2022-yilda mehnat faoliyatidan olingan daromad 65,0%ni tashkil etgan bo'lsa, 2022-yilda ushbu ko'rsatkich -3,4%ga pasaygan.

2-rasm. 2021-2022-yillarda aholining umumiy daromadlari tarkibini o'zgarishi, foizda [7]

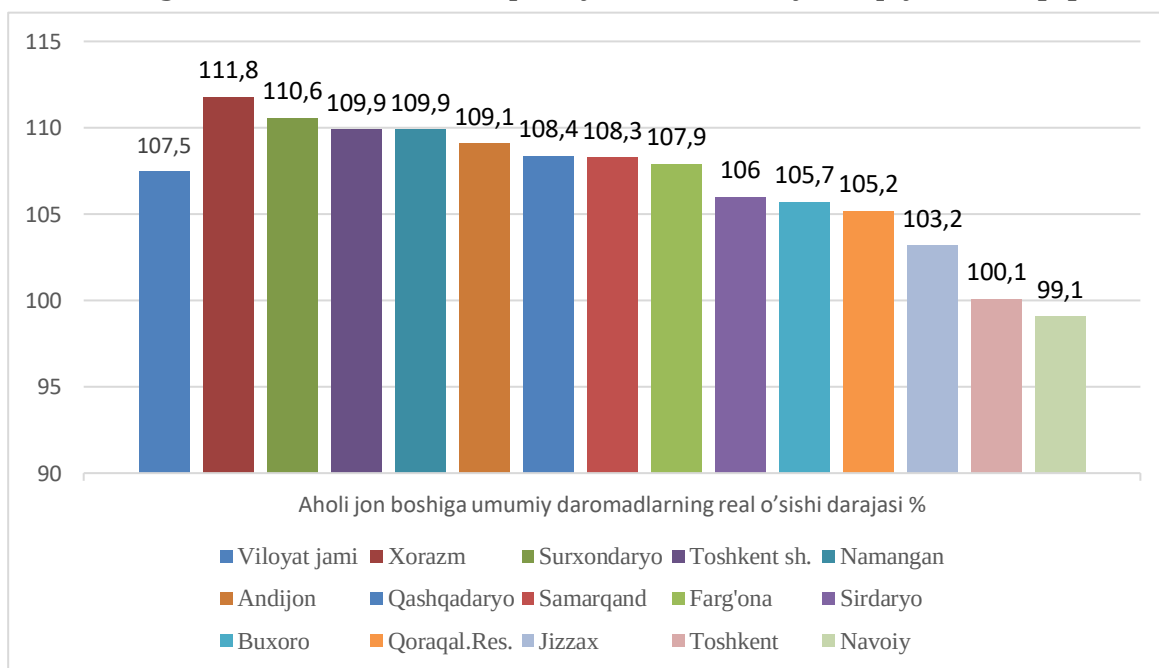
Shuningdek, o'z is'temoli uchun ishlab chiqarishdan olingan daromad ham -0,4%ni tashkil etgan. Transfertlardan olingan daromad (3,6%) va shaxsiy mol-mulkidan olingan daromad (0,2%) ko'rsatkichlari esa oshganligini ko'rish mumkin (2-rasm).

1-jadval

Aholi umumiy daromadlarning real o'sish sur'atlari [7]		
Aholi umumiy daromadlarning real o'sish sur'atlari (%)		
2020-yil	2021-yil	2022-yil
100,4	111,3	122,3
Aholi jon boshiga umumiy daromadlarning real o'sish sur'atlari (%)		
2020-yil	2021-yil	2022-yil
98,5	110,7	107,5

Aholi umumiy daromadlarning real o'sish sur'atlari (11,0%) va aholi jon boshiga umumiy daromadlarning real o'sish sur'atlarining (3,2%) 2022-yilda 2021-yilga nisbatan o'sganligini kuzatish mumkin (1-jadval).

Shu bilan birga, aholi jon boshiga umumiy daromadlar hajmining eng past ko'rsatkichlari Qoraqalpog'iston Respublikasi (13253,4 ming so'm), Farg'ona (13607,9 ming so'm) va Namangan (13880,7 ming so'm) viloyatlari hisobiga to'g'ri keldi. Shuningdek, aholi jon boshiga umumiy daromadlarning real o'sishi (nominal umumiy daromadlarining inflyatsiya indeksiga nisbati) 107,5%ni tashkil etib, 2021-yilning yanvar-dekabr oylaridagi xuddi shu ko'rsatkichga (110,7%) nisbatan 3,2%ga pasayganligini ko'rish mumkin. Hududlar kesimida aholi jon boshiga umumiy daromadlarning real o'sish holati o'rganilganda, aholi jon boshiga umumiy daromadlarning eng yuqori real o'sish ko'rsatkichi Xorazm (11,8%) viloyatida kuzatildi. Shu bilan birga, Sirdaryo (6,0%), Buxoro (5,7%) viloyatlari hamda Qoraqalpog'iston Respublikasi (5,2%), Jizzax (3,2%) va Toshkent (0,1%) viloyatlarida aholi jon boshiga umumiy daromadlarning real o'sishi o'rtacha respublika darajasidan past ko'rsatkichni tashkil etdi. Qolaversa, Navoiy viloyatida (-0,9%) aholi jon boshiga umumiy daromadlarning real o'sish sur'atlari pasayish tendensiyasi qayd etildi[7].

3-rasm. Aholi jon boshiga umumiy daromadlarning real o'sishi darajasi sur'atlari, foizda [7]

Bundan tashqari, aholining umumiy daromadlari tarkibi tahlil qilinganda, olingan umumiy daromadlarning 61,6% (2021-y.-65%) mehnat faoliyatidan olingan daromadlar (yollanma va mustaqil band bo'lishdan olingan daromadlar), 29,8% (2021-y.-6,7%) shaxsiy iste'mol uchun o'zida ishlab chiqarilgan xizmatlardan olingan daromadlar va 2,3% (2021-y.-2,1%) mulkdan olingan daromadlar hisobiga to'g'ri keladi. Mazkur ko'rsatkich hududlar qirqimida kuzatilganda, umumiy daromadlar tarkibida mehnat

faoliyatidan olingan daromadlarning eng yuqori ulushi Navoiy (77,9%), Toshkent (73,7%) va Jizzax (73,5%) viloyatlarida, aksincha Samarqand, Xorazm, Surxondaryo, Farg'ona, Namangan, Qoraqalpog'iston Respublikasi, Qashqadaryo va Andijon viloyatlarida o'rtacha respublika darajasidan past ko'rsatkich kuzatildi. O'z navbatida, aholining daromadlari tarkibi tarmoq va sohalar kesimida tahlil qilinganda, umumiy daromadlar tarkibida kichik tadbirkorlikdan olingan daromadlarning ulushi respublika bo'yicha 56,9%ni, bunda eng yuqori ulush Jizzax viloyatida (67,9%) kuzatildi, eng past ulush esa Qoraqalpog'iston Respublikasida (50,9%), Navoiy viloyati (49,8%), Toshkent shahrida (47,3%) qayd etildi. Qolgan hududlarda ushbu ko'rsatkich, Buxoro (62,9%), Namangan (60,5%), Xorazm (60,2%), Andijon (59%), Qashqadaryo (59,6%), Toshkent (59,5%), Samarqand (59,1%), Surxondaryo (58,9%), Farg'ona (57,3%) viloyatlarida tashkil etdi.

Aholi jon boshiga YaIM real ko'rinishda 3,5 foizga – 21,15 mln so'mdan 24,91 mln so'mga (2254,9 dollar) o'sdi. Taqqoslash uchun, 2021-yilda 5,3 foizga, 2020 yilda pandemiya yilida esa 0,1 foizga o'sish qayd etilgan. 2022-yilda O'zbekiston YaIM hajmi 80,4 mlrd dollarga ko'tarildi O'zbekiston yalpi ichki mahsuloti (YaIM) 2022-yilda 5,7 foizga o'sib, 888,34 trln so'mni (80,4 mlrd dollarga yaqin) tashkil etdi. Aholi jon boshiga YaIM hajmi esa 2255 dollargacha oshdi.

Aholi turmush darajasini tahlil qilar ekanmiz, unga ta'sir qiluvchi omillardan biri “iste'mol savatchasi” ni ham tahlil qilish joizdir. Shu o'rinda ushbu atamaga ta'rif beradigan bo'lsak, «Iste'mol savatchasi» bir kishi yoki oilaning me'yor darajasi bo'yicha iste'mol qilinadigan oziq-ovqat mahsulotlari va nooziq-ovqat tovarlarining joriy narxlardagi qiymati tushuniladi. Muayyan vaqt davomida inson hayoti va uning salomatligini saqlash uchun zarur mahsulotlar, tovarlar va xizmatlar, ya'ni ovqatlanishi, kiyinishi, kommunal va boshqa xizmatlar hamda dori-darmonlarni xarid qilishi uchun yetadigan mablag', tirikchilik uchun zaruratning eng kam miqdorini aniq belgilash iste'mol savatchasini tashkil etadi. Iste'mol savatchasi aholining 3 ta asosiy ijtimoiy-demografik guruhi: mehnatga layoqatli aholi, pensionerlar va bolalar uchun ishlab chiqiladi. Mamlakatimizda «Iste'mol savatchasi»ga non va non mahsulotlari, go'sht va go'sht mahsulotlari, o'simlik yog'i, shakar, kartoshka kabi 13 turdagi guruhlashtirilgan oziq-ovqat mahsulotlari, shuningdek, ro'zg'ordagi maishiy texnikalar – muzlatgich, televizor, changyutgich, kir yuvish mashina va hokazo, uy-joy, avtomobillar mavjudligi ham iste'mol savatchasining manbaasini tashkil etadi. «Iste'mol savatchasi»ni boshqa mamlakatlar orasida taqqoslashda aholi jon boshiga yalpi ichki mahsulot hajmi qabul qilingan.

Yuqoridagi ma'lumotlar tahlilidan ko'rinib turibdiki aholi turmush darajasi ko'rsatkichlari o'sgan, ya'ni ijobiy natijaga erishilgan. Pirovard natijada esa mamlakatimizda aholi turmush darajasi yanada yaxshilanib inson qadri yuksalmoqda. Albatta bunday ijobiy natijalarga erishish zaminida

mamlakatimizda olib borilayotgan odilona siyosatning va chiqarilgan qarorlarning to‘g‘riligini ko‘rish mumkin.

Xulosa va takliflar

Xulosa qilib aytish mumkinki aholi turmush darajasini oshirishda har bir sohani, xususan tadbirkorlikni rivojlantirishga e‘tibor qaratish muhim ahamiyat kasb etadi. Bizning fikrimizcha aholi turmush darajasi va farovonligini yanada yaxshilash bo‘yicha quyidagi taklif va tavsiyalarni ko‘rib chiqish lozim:

- aholi real daromadlari yuqori bo‘lgan viloyatlarni har tomonlama tahlil qilib, o‘rganish va natijani aholi jon boshiga daromadi past hududlarda amaliyotga tadbiq etish;
- aholi turmush darajasi va iqtisodiyoti yuksalgan mamlakatlar tajribasini kuzatish va mamlakatimiz iqtisodiyotida qo‘llash;
- o‘zini o‘zi band qilgan aholi uchun “biznes maktablar” tashkil qilish va soliq, kredit imtiyozlarini kengaytirish, past darajada daromad olayotgan aholi farovonligini oshirish uchun samarali chora-tadbirlar ishlab chiqish;
- aholi turmush darajasini baholashda jon boshiga to‘g‘ri keladigan daromadni oshirish;
- xarajatlarning tarkibiy o‘zgarishi, asosiy oziq-ovqat mahsulotlari iste‘moli va uzoq muddat foydalaniladigan tovarlar bilan ta‘minlanganligi bilan bir qatorda yashash sharoiti va standartlarini hisobga olgan holda iste‘mol savatchasini ishlab chiqish;
- iste‘mol savatchasidan o‘rin olgan mahsulotlarni ko‘paytirib, tannarxini pasaytirishni ishlab chiqish va amalga oshirish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Sh.M.Mirziyoyev. Oliy Majlis va O‘zbekiston xalqiga Murojaatnomasi. 20.12.2022-y.
2. Sh.M.Mirziyoyev. “2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi”. 28.01.2022-yildagi PF-60-son.
3. R.D.Erenberg, R.S.Smit. “Современная экономика труда: Теория и государственная политика”. - М.: MGU, 1996.
4. P.Samuel'son. “Ekonomika”. - М.: 1964, -64 b.
5. V.N.Salin, Ye.P.Shpakovskaya. “Социально-экономическая статистика”. - М., 2001. s. 399
6. Q.X.Abdurahmonov. “Inson taraqqiyoti”. Darslik.T.:Iqtisodiyot, 2016. 542 b.
7. O‘zbekiston Davlat statistika agentligi. “O‘zbekiston Respublikasining ijtimoiy-iqtisodiy holati”. 2022-y.